

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שישי

ברכות הנהנין

סוגיה מב: ברכה על היין ועל המוגמר בסעודה

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה מב: ברכה על היין ועל המוגמר בסעודה

*

רקע

המשנה [מב:] אומרת שעל היין שבתוך הסעודה כל אחד ואחד מברך לעצמו, אך על היין שלאחר המזון אחד מברך לכולם והוא אומר על המוגמר. ההלכה האחרונה היא משום דרך ארץ, ולפי חלק מהראשונים גם ההלכה הראשונה היא משום דרך ארץ.

מקורות

- א. גמ' מג. "בא להם יין בתוך המזון... עיין בברכת מזונא קאמר לך"
- ב. ירושלמי פ"ו ה"ו [מט:], "שאלו את בן זומא... יין אחד הוא טועם"
- ג. רש"י ד"ה הואיל ואין בית הבליעה פנוי תוס' ד"ה הואיל; רא"ש סי' לד
- ד. תוס' מב. ד"ה הסבו, "וא"ת מאי שנא דבמוגמר אפילו לא הסבו..."
- ה. תלמידי רבינו יונה ל: -לא. ד"ה והוא, ונראה
- ו. שבולי הלקט סי' קמ, "... לשתות יין לחיים"
- ז. רמב"ם הל' ברכות פ"ד הי"ב, פ"ז הי"ג
- ז. שו"ע סי' קעד סע' ח, ומשנה ברורה

ירושלמי פ"ו ה"ו, "שאלו את בן זומא... יין אחד הוא טועם" שאלו את בן זומא מפני מה בא להן יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו, אמר להן מפני שאין בית הבליעה פנוי. אמר רבי מנא הדא אמרה אהן דעטיש גו מיכלא אסיר למימר ייס בגין סכנתא דנפשא [=אחד שהתעטש בתוך הסעודה אסור לומר לו יהיה לך לאסותא (לרפואה) מפני סכנת נפשות (שיחנק בסעודה)]. ואומר על המוגמר, מה בין מוגמר ובין יין מוגמר כולן מריחין יין אחד הוא טועם.

שבולי הלקט סי' קמ, "... לשתות יין לחיים"

דין למה נהגו לומר ברשות רבותי בהמוציא וסברי מורי בברכת המזון. מצאתי בשם רב האי גאון זצ"ל: שנים שבאו לאכול כאחד, המברך נוטל רשות מחבירו דרך כבוד ואומר ברשות רבי או ברשות מורי. ואם הם שנים או יותר חוץ מן המברך, אומר ברשות מורי או ברשות רבותי. והן עונין ברשות שמים, שכך שנינו בברכות: ראה קראתי בשם בצלאל אמר הקב"ה למשה משה הגון עליך בצלאל, והשיב לו משה אם לפניך הגון ולפני ישראל הגון לפני לא כל שכן, וישראל השיבו למשה כשאמר להם ראו קרא ה' בשם בצלאל אם לפני הקב"ה הגון ולפניך הגון לפנינו הגון הוא, בשעה שנתמנה על עבודת המשכן כלם הסכימו לגדלו על כך. וכן בסעודה, כל בני הסעודה בוחרין להן הכהן או החשוב לברך ואומרים לו ברך, כלומר אתה נאה והגון לפני הקב"ה לברך וכל שכן לנו. והוא אומר ברשות רבותי זה אני יודע אם אתם מסכימים שהקב"ה מסכים עמכם. והן משיבין ברשות שמים כלומר לכך אנו מסכימים שיסכימו מן השמים שנאה והגון אתה לפנינו. ומברך ובוצע. בא להם יין בתוך המזון אינו צריך ליטול רשות ולומר ברשות רבותי, שהרי כל אחד ואחד מברך לעצמו, לפי שאין בית הבליעה פנוי וכל אחד טרוד באכילתו

ואינו נותן דעתו לשמוע הברכה, לפיכך אין נפטרין בברכת אחד מהן אלא אם כן יניחו אכילתן בשעה שזה מברך שיהא בית הבליעה פנוי. לכך הוא אומר סברי רבתי כדי שיניחו את אכילתן ויתנו דעת לשמוע הברכה ויענו אמן. וכן השיב ר' יוסף הגדול זצ"ל ואם תאמר הרי קידוש והבדלה וברכת המזון שבית הבליעה פנוי אם כן למה אנו אומרים סברי מורי? שלא לחלוק בברכת היין, כי לא תיקנו הדבר מתחלה אלא בברכת היין שבתוך הסעודה וטעמא כדאמרינן, ואחר כך נהגו לאמור בכל ברכת היין כדי שלא לחלוק. זה הכלל אין מרשין אלא על הפת ואין מסבירין אלא על היין, מה טעם? לחם שהוא רשות שאם רוצה שלא לאכול לחם אפילו בשבת הרשות בידו לפיכך נוטל רשות כדי שיסכימו כולן דעתן, אבל בברכת המזון וקידוש והבדלה שהן חובה אין צריך לומר רשות אלא סברי מרנן או סברי מורי או רבתי, כלומר תנו דעתכם על הברכה כדי לצאת בה ידי חובתכם, והן עונין לחיים. וכן יין שבתוך הסעודה אין צריך ליטול רשות שהרי מכיון שיש להם לאכול אי אפשר בלא שתייה, ולפיכך צריך לומר סברי שהיין גורם דברים הרבה שאינם הגונים שמביא לידי שטות שכרות ושממון, (וקרא) דכתיב ויין ישמח לבב אנוש, ישמח כתיב לשון שממה זכה משמחו לא זכה משממו, על כן הוא אומר סברי, ומפני הפחד הוא אומר כך, והן עונין לחיים כלומר רצונינו וסברתנו לשתות יין לחיים...

הסבר הסוגיה

בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו, אחר המזון אחד מברך לכולם.

[משנה מב:]

המשנה אומרת כי אף שביין שלאחר המזון אחד מברך לכולם, ביין שבתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו. מסבירה הגמ' [מג.] שכיוון שהם בסעודה אין בית הבליעה פנוי ולכן כל אחד מברך לעצמו. רש"י [ד"ה הואיל] מפרש את הסבר הגמ': "אין לב המסובין אל המברך אלא לבלוע". מעיקר הדין אדם רשאי לשמוע את ברכת חברו ולצאת ידי חובת היין אף כשאוכל בפיו, אך כיוון שהוא שקוע בסעודה הוא אינו מכוון לברכת המברך, ולכן הוא חייב לברך בעצמו. הרא"ש [סי' לד] מפרש שחכמים הורו לברך כל אחד בעצמו ולא לצאת בברכה של אחר מחשש שיענה אמן כשבית הבליעה אינו פנוי וייחנק בסעודתו. מתלמידי רבינו יונה [לא. ד"ה ונראה] משמע שהם מאמצים את כיוונו של הרא"ש אך חולקים עליו בנקודה אחת. הרא"ש סובר שניתן לצאת ידי חובה כשאחד מברך לכולם או על ידי שמיעת הברכה או על ידי אמירת אמן, ושתי הדרכים הללו שקולות זו לזו. חכמים לא תיקנו שאחד יברך והאחרים יצאו ידי חובה בשמיעה בלבד, מפני שחששו שאחד המסובים יענה אמן ויקדים קנה לוושט. תלמידי רבינו יונה סוברים שחכמים לא תיקנו לצאת ידי חובה בשמיעה בלבד, מפני שאף שעדיף שאחד יברך וכולם יענו אמן משכל אחד יברך בעצמו, עדיף שכל אחד יברך בעצמו משישמע ברכה ללא עניית אמן.

היה ניתן להבין שאין לצאת ידי חובה בשמיעת הברכה מאחר ובעניית אמן כשבית הבליעה אינו פנוי, משתי סיבות נוספות: א. מחשש שהעונים יאכלו בין שמיעת הברכה לשתייה, ואכילה זו תהיה הפסק. ב. הגמ' [נא.] אוסרת לברך כשיש אוכל בפה משום שנאמר "ימלא פי תהלתך", חובה להקדיש את כל הפה לברכה בלבד.

הראשונים אינם מסבירים כך, ולכן ניתן להסיק שאכילה אינה מהווה הפסק בברכות הנהנין¹, ושהאיסור לברך כשיש אוכל בפה הוא משום שלא ניתן להגות את הברכה כראוי [דבר זה מפורש בתלמידי רבינו יונה (ל: ד"ה בא)].

הראשונים דנים אם ניתן לומר "סברי מורי" לפני הברכה, וכיוון שהשומעים מפסיקים לאכול כדי לשמוע את הברכה הם יוצאים ידי חובתם. תוס' [ד"ה הואיל] מביאים כי יש מפרשים שניתן לעשות כך, והרא"ש [סי' לד] אומר שיש סוברים כך לפי פירושו של רש"י. תוס' אומרים שרבינו אלחנן דוחה דעה זו גם מפני שחכמים תיקנו שלא ניתן להוציא אחרים ביין שבתוך הסעודה וגם משום שיבואו לטעות בין מקרה שבית הבליעה פנוי לבין מקרה שאינו פנוי.

שבולי הלקט [סי' קמ] דן באריכות רבה מדוע נוהגים לומר לפני ברכת הפת "ברשות" ולפני ברכת היין "סברי". הוא מביא שני הסברים לכך: א. בפת הוא מוציא אחרים ידי חובתם, ולכן הוא צריך לקבל את רשותם להוציאם, ביין שבתוך הסעודה אין צורך להוציאם, שהרי כל אחד יכול לכתחילה לברך לעצמו, ולכן אינו צריך לקבל את רשותם אלא רק אומר להם "סברי" - כלומר, שימו לב ותנו דעתכם לשמוע הברכה ולענות אמן - ואז יכול להוציאם ידי חובה. ביין של קידוש והבדלה אומרים "סברי" מפני שתיקנו כך ביין שבתוך הסעודה ולא רצו לחלק בין יין ליין. ב. אכילת פת היא רשות, ולכן הוא מבקש את רשותם; שתיית יין בקידוש והבדלה חובה, ולכן אינו צריך לבקש את רשותם אלא רק להפנות את תשומת לבם שיתנו דעתם על הברכה כדי שייצאו בה ידי חובתם.

והוא אומר על המוגמר ואף על פי שאין מביאין את המוגמר אלא אחר הסעודה.

[משנה מב:]

נחלקו הראשונים מתי מביאים את המוגמר, ומי הוא המברך עליו. מרש"י [ד"ה והוא אומר, לאחר סעודה] משמע כי אף שמביאים את המוגמר לאחר ברכת המזון, והוא אינו מצורכי הסעודה, אף על פי כן המברך על היין שלאחר המזון לפני ברכת המזון, זוכה לברך גם את ברכת המוגמר שלאחר ברכת המזון [וכנראה גם את ברכת המזון שבתוך]. גם הרמב"ם [פ"ז הי"ג ובפירוש המשנה] מפרש שהמשנה עוסקת במוגמר שאחר ברכת המזון, אך הוא מפרש ש"הוא" מתייחס למברך ברכת המזון. תלמידי רבינו יונה (ל: ד"ה והוא) מפרשים את דברי רש"י בדרך אחרת. הם מפרשים שדרך להביא את המוגמר לאחר הסעודה - כלומר לאחר ברכת המזון - ואז הוא אינו קשור לסעודה, ואין למברך על היין שלאחר המזון - כלומר לאחר סיום האכילה ולפני ברכת המזון - זכות בברכתו. המשנה אומרת שאם הביאו את המוגמר לפני ברכת המזון, המברך על היין שלאחר המזון זוכה בברכתו.

תלמידי רבינו יונה [שם] מביאים פירוש נוסף של הגאונים, שדרך להביא את המוגמר לאחר המזון לפני ברכת המזון, וכשמביאים אותו בזמן זה הוא אינו קשור לסעודה, וכל אחד

¹ אך עיין במגן אברהם [סי' קעד סקט"ז] שמשמע ממנו שאכילה מהווה הפסק.

יכול לברך עליו. המשנה אומרת שאם הביאו אותו בתוך הסעודה, המברך "המוציא" הוא המברך על המוגמר.

תלמידי רבינו יונה מביאים ראיה לפירוש הגאונים מהירושלמי [פ"ו ה"ו] המקשה: "מה בין מוגמר ובין יין? מוגמר כולן מריחין, יין אחד הוא טועם". תלמידי רבינו יונה מפרשים שהירושלמי מקשה מדוע על יין שבתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו מפני שאין בית הבליעה פנוי, ואילו על מוגמר שבתוך הסעודה אחד מברך לכולם ואין חוששים לכך שאין בית הבליעה פנוי. מתרץ הירושלמי ש"מוגמר כולן מריחים", ואם כל אחד יברך לעצמו הם ישהו שהייה ארוכה בין ההנאה לברכה וייהנו מהעולם הזה בלא ברכה, ולפיכך תיקנו להם חכמים שאחד יברך לכולם ואחרים ישמעו ולא יענו אמן. לעומת זאת, ביין כל אחד טועם בעצמו, ולכן אין בעיה של הנאה מהעולם הזה בלא ברכה, ולכן עדיף שכל אחד יברך לעצמו משאחד יברך והאחרים ישמעו ולא יענו אמן.

תוס' [ד"ה הסבון] מפרשים את הירושלמי בדרך אחרת. לדעתם הירושלמי מקשה מדוע ביין אחד מברך לכולם רק כשהם מסבים ואילו במוגמר אחד מברך לכולם אף כשאינם מסבים. כוונת תירוץ הירושלמי היא "דבמוגמר כולם נהנים ביחד, אבל אכילה ושתיה אינה באה אלא לזה אחר זה", ההנאה המשותפת מצרפת את כולם לקבוצה אחת אף ללא הסבה, ואילו באכילה ושתיה הם מתקבצים לקבוצה אחת רק כשהם מסבים כאחד.

סיכום

הגמ' אומרת שכל אחד מברך על יין שבתוך הסעודה מפני שאין בית הבליעה פנוי, והראשונים מפרשים שמבחינה עקרונית ניתן לענות אמן אף כשאין בית הבליעה פנוי, והסיבה שאחד אינו מברך לכולם היא רק מפני חשש שלא יפנו ליבם לברכה, או שיענו אמן ויקדימו קנה לוושט.

נחלקו הראשונים מי מברך על המוגמר. מרש"י משמע שהמברך על היין שלאחר הסעודה מברך על המוגמר אף כשמביאים אותו לאחר ברכת המזון. תלמידי רבינו יונה אומרים בשם רש"י שאם מביאים אותו לאחר ברכת המזון כל אחד רשאי לברך עליו, ואם מביאים אותו לאחר סיום אכילה ולפני ברכת המזון מברך עליו המברך על היין שלאחר המזון. הם מביאים בשם הגאונים שאם מביאים אותו לאחר המזון וכל שכן כשמביאים אותו לאחר ברכת המזון כל אחד רשאי לברך עליו, ואם מביאים אותו בתוך הסעודה, מברך עליו מי שבירך ברכת "המוציא".

הלכה

השו"ע [סי' קעד סע' ח] פוסק שעל היין שבתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו, והרמ"א פוסק שאחד יכול לומר לכל המסובים "סברי רבותי", וכיוון שהם שומעים ומכוונים לברכה הוא יכול להוציא את כולם בברכתו. מסביר הביאור הלכה [ד"ה וכן] שלמרות ההידור שאחד יברך לכולם משום "ברוב עם הדרת מלך", כאן אין הידור בכך משום שהרבה ראשונים חולקים על דין זה.